

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра педагогіки та освіти**

**ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск 7

Маріуполь – 2019

ББК 74.04к2
УДК 371.014.5(477)(06)

Освітній менеджмент: теорія і практика : зб. наук. праць / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. 156 с.

Члени редколегії:

Задорожна-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Восвутко Н.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Мойсеєнко Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Нетреба М. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Тимофєєва І.Б. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Рецензенти:

Голюк О.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського.

Зайцева О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, Глухівський національний університет імені Олександра Довженка.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету іноземних мов
Маріупольського державного університету
(протокол № 4 від 20 листопада 2019 року)

© Колектив авторів, 2019
© Кафедра педагогіки та освіти МДУ, 2019

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 520 с.

15. Сластенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр "Академия", 2002. 576 с.
16. Шаркунова В.В. Соціальне управління та концепції педагогічного менеджменту в загальноосвітніх закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ: АПН України, Ін-т педагогіки, 1998. 16 с.
17. Becket N. Analysing Quality Audits in Higher Education. URL: http://www.brookes.ac.uk/publications/bejlt/volume1issue2/academic/becket_brookes.html.

УДК 371 (477.62-2) "1864/1917"

Задорожна-Княгницька Л.В.,
Пандазі А.В.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В МАРІУПОЛІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті зроблено спробу охарактеризувати історіографію проблеми історії становлення та розвитку управління освітою в Маріуполі та Маріупольському повіті. Ступінь дослідженості зазначеної проблеми розглянуто в межах трьох періодів: 1) 1864 – 1917 рр.; 2) 1917 – 1991 рр.; 3) 1991 р. – до сьогодні. Розкрито особливості джерельної бази дослідження протягом кожного періоду.

Ключові слова: історіографічний аналіз, вчені дореволюційного періоду, радянські історики, українські науковці, освітній процес, Маріупольський повіт.

Постановка проблеми. Освітнянський процес у період незалежності України зазнає суттєвих змін. Реформування освіти набуває європейських стандартів через призму аналізу усталених форм освітнього процесу. Враховуючи інтерес держави і суспільства до регіонального компонента освіти, актуальним питанням є дослідження еволюції освіти та меценатської діяльності. Значущим у зазначеному контексті є педагогічна спадщина та організація освіти у Маріупольському повіті, який був поліетнічним освітнім центром у Катеринославській губернії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми свідчать про зацікавленість науковців у дослідженні питань становлення і розвитку освіти у Маріупольському повіті (зазначений аналіз розкрито у роботах Л.Д. Якубової, С.О. Калоєрова, О.В. Сараєвої, С.С. Арабаджи, М.К. Подгайко, С.В. Новікової, Л. Д. Яруцького). Вони уможливають аналіз історико-педагогічних проблем дореволюційної освіти у Маріупольському повіті. Разом із тим утворюють базу для подальшої концептуально цілісної історико-педагогічної праці.

Мета статті – висвітлення стану дослідженості проблеми становлення та розвитку управління освітою в Маріуполі та характеристика історіографії з зазначеної теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання розвитку освіти у

Російській імперії відображені у значній кількості праць історичного та історико-педагогічного спрямування. Проаналізувавши доробки науковців, в історіографічній базі дослідження виділено три періоди:

1. Дореволюційний, який охоплює 1864 – 1917 рр. та характеризується трьома принципами освітнього процесу: національна релігія, держава і народний рух (об'єднані у єдине).

2. Радянський, який обумовлений хронологічними рамками з 1917 – 1991 рр. Основні риси цього періоду: партійно-ідеологічне забарвлення історичної науки в Україні.

3. Сучасний період, що охоплює з 1991 року і до теперішнього часу. Його характерні особливості: трансформація українського суспільства, в т. ч. української історіографії від умов авторитарного режиму до демократії, відмови від рудиментів ідеології тоталітаризму і досягнення національних та загальнолюдських цінностей. Визначальними тенденціями розвитку української історичної науки стали методологічна переорієнтація пострадянських істориків, засвоєння досвіду національної і зарубіжної історіографії, об'єднання зусиль учених України та української діаспори навколо вироблення нової концепції і створення справді наукової історії українського народу [5].

У дореволюційний період наукові розробки присвячені переважно вивченню та осмисленню процесу розвитку початкової школи у загальноросійському масштабі, спрямовані на аналіз та узагальнення досвіду роботи народних шкіл, визначенню їх місця у системі освіти Російської імперії (М.В.Чехов, П.Ф. Каптерєва, С.В. Рождественського, В.В. Григор'єва, Г.А. Фальборка, В.І. Чарнолуського, М.А. Бунге, Є.М. Андрєєва, К.Д. Ушинського, Г. К. Шміда).

В роботі російського вченого-педагога М.В.Чехова «Народное образование в России с 60-х годов XIX века» подається розгорнута характеристика стану народної освіти в Російській імперії з 60-х років XIX ст. до початку XX ст. В дослідженні проаналізовано діяльність шкіл різних типів.

Стану організації шкільного життя присвячена монографія російського історика С.В.Рождественського «Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902». Автор аналізує діяльність земства, церкви і міських громад у вирішенні проблеми розвитку освіти. Дослідник критикував Міністерство народної освіти за довготривалу відсутність у початкових школах навчальних програм, неспроможність розв'язати кадрові проблеми, незадовільний контроль за роботою народних училищ, прагнення уряду монополізувати освітню галузь [7].

Російський педагог П.Ф. Каптерєв у своїй праці «История русской педагогики» охарактеризував народну школу з позицій змісту загальної початкової освіти, розкрив питання діяльності земської та церковної школи, проблеми національних закладів освіти.

Предметом вивчення освітніх діячів були народні школи окремих регіонів Російської імперії на рубежі XIX – XX століття. В.І. Чарнолуський у праці «Итоги общественной мысли в области образования» він розкрив погляди представників товариств взаємодопомоги та педагогів на проблему поширення

освітніх закладів у різних регіонах країни [11]. У праці дослідника Г.А. Фальборка «Всеобщее образование в России» відображається політика царської Росії у галузі початкової освіти [10].

Проблему розвитку народної освіти розкрито у праці М.А. Бунге «К вопросу о народном образовании в России». Автор не лише проаналізував особливості реформ та їхній вплив на становлення освітньої галузі, але і висловив думку, щодо успішності шкільної справи в Росії. На думку дослідника, успішність полягала в багатотипності шкіл, що сприяло б їх кількісному та якісному збільшенню [3].

Узагальнююча робота Є.А. Звягінцева «Полвека земской деятельности по народному образованию» містить аналіз еволюції народної школи: від фінансування школи до викладання та сприйняття населенням реформи освіти (з 1864 по 1915 рр.).

Важлива роль у теоретичному обґрунтуванні та створенні народної школи належить відомому земському діячу М.О. Корфу, який справедливо вважається засновником і теоретиком земської школи. На основі власного досвіду він розробив методику створення земської школи, визначив головні напрямки її роботи, термін навчання, працював над підвищенням ролі та авторитету учителя, склав рекомендації використання на уроках звукової методики.

Окремо слід виділити результати історико-педагогічного доробку з проблеми дослідження професійної школи, у межах якої протягом другої половини XIX ст. чітко визначалися буржуазно-ліберальний та прогресивно-демократичний напрямки. Педагог Є.М. Андреев, який підтримував буржуазно-ліберальний напрям у своїй праці «Школьное дело в России. Наши общие и специальные школы» наголошував на необхідності розвитку професійної освіти, створення професійних навчальних закладів, які б відповідали потребам промисловості. Разом з тим розглянуто професійну школу як таку, що не давала виходу до більш високих ступенів загальної і професійної освіти [1].

Представники прогресивно-демократичного напрямку К.Д. Ушинський, Д.І. Менделєєв вивчаючи професійні навчальні заклади, вважали їх рівноправними з гімназіями та реальними училищами. Освітніми діями доведено, що професійна школа повинна бути наступною за загальноосвітньою початковою школою, а спеціальна освіта базуватись на загальній [9].

Важливим науковим надбанням у контексті розкриття становлення та розвитку гімназичної освіти є праці Г.К. Шміда, І.А. Альошинцева, Г.І. Нейкірха, О.Ф. Петрашевського. Окремо виділимо результати досліджень з історії середньої освіти для чоловіків та жінок: О.В. Белявського, М.Х. Весселя, М.Є. Зінченко, О.О. Лихачової.

Поетапне становлення середньої освіти в Росії розкрито у праці Г.К. Шміда «История средних учебных заведений в России». Акцентовано на постійній конкуренції між приватними й державними гімназіями відбувалася. Дослідник вказував на те, що на початковому етапі становлення державної системи освіти уряд спрямовував свої зусилля на викорінення приватної освіти, але став навіть заохочувати відкриття приватних закладів, з метою залучення громадськості до справи виховання [12].

І.А. Альошинцев у праці «История гимназического образования в России» на основі архівних джерел відтворив історію гімназичної освіти Російської імперії з 1803 р. до 70-х рр. XIX століття. Охарактеризовано урядові заходи щодо гімназій в цей період, освітні реформи і реакцію на них, організацію навчально-виховного процесу, вчительський склад. Гімназична освіта була поділена за статевими ознаками. Хлопці та дівчата навчались окремо один від одного. Тому науковий інтерес дослідників направлено на вивчення роздільного навчання [2].

Грунтовно і достовірно висвітлено заклади гімназії у працях Г.І. Нейкірха «Краткая историческая записка о Мариупольской гимназии», О.Ф. Петрашевського «Мариуполь и его окрестности: отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии».

Проблему розвитку жіночої освіти досліджував М.Є. Зінченко. У роботі «Женское образование в России. Исторический очерк» автор вказував на важливість жіночої освіти, з'ясував роль та місце жіночої освіти в історії імперії, ставлення суспільства до жінки та її виховання, природні особливості жіночого світосприйняття. Даючи позитивну оцінку відкриттю училищ для дівчат у 50-60-і роки XIX століття, дослідник наголошував на недоліках міністерських жіночих гімназій (кадрова незабезпеченість, недосконалість методики викладання) [4].

Невід'ємною складовою історіографічної бази дослідження є праця історика й активної учасниці жіночого руху другої половини XIX століття О.О. Лихачової «Материалы для истории женского образования в России (1856–1880)». Значення книги полягає в тому, що це перша спроба написання узагальненого дослідження з цього питання, на основі матеріалів періодики, наукових розвідок.

Важливим науковим надбанням у контексті розкриття генези становлення діяльності керівника навчального закладу як професійної є праці класиків вітчизняної педагогіки другої половини XIX – початку XX ст. Ф.М. Меднікова, М.О. Соловйова-Несмелова, М.Л. Песковського, Ф.А. Брокгауза й І.А. Єфрона.

Таким чином, історіографія першого періоду відводила чинне місце для вивчення історії земських, професійних шкіл, гімназій. Не залишили поза увагою історико-педагогічні доробки періоду 1864 – 1917 діяльності М.О. Корфа та Ф.А. Хартахая. Висновки досліджень зберігають свою актуальність та значущість і для сучасного етапу розвитку педагогічної науки.

На зміст історіографії другого періоду суттєво вплинуло скасування земств. Зі зміною політичного устрою з'являються наукові праці описового та мемуарного характеру, які мали на меті підкреслити переваги радянської школи над тою, що існувала до 1917 року. Значний масив історіографічної бази дослідження склали праці радянських науковців, які висвітлювали історію управління освітою та розвиток вітчизняної педагогічної думки в галузі школознавства М.О. Константинов, В.Я. Струмінський, В.З. Смирнов, О.В. Ососков, колективна праця науковців-істориків під загальною редакцією П.О. Пономарьова.

Особливий інтерес у 1940 – 1960-ті роки викликали праці радянських

вчених, які детально аналізували реформи середини XIX століття та їх вплив на початкову освіту, розвиток передової педагогічної думки. До таких робіт належать монографія М.О. Константінова, В.Я. Струмінського, В.З.Смирнова. Автори відзначаючи половинчастість та протирічність «Положень» про початкову школу, незацікавленість царської влади у поглибленні реформ в освіті. Вказано на позитивну роль земства у розвитку освіти. Отже, у 1940 – 1950-х роках радянські історики спрямували свої дослідження на визначення ролі і місця держави, царського уряду у проведенні освітянських реформ другої половини XIX – початку XX століть.

На початку 1970-х років XX століття друком вийшла значна кількість праць, у яких на прикладі діяльності видатних педагогів XIX – початку XX ст. розглядалися організаційно-педагогічні процеси, що відбувалися у дореволюційній школі, перспективи її розвитку. Але вплив радянської політики, безсумнівно, залишив відбиток при написанні наукових праць. У цьому контексті характерна праця О.В. Ососкова «Початкова освіта в дореволюційній Росії: 1861–1917», який вважав діяльність царського уряду в галузі народної освіти реакційною, акцентував на негативній його ролі, що гальмувала розвиток освіти.

Детальний фактичний матеріал про початкові народні школи представлений у багатотомному виданні 1970 року «Історія міст і сіл Української РСР». Авторський колектив зібрав, систематизував і проаналізував велику кількість архівних і літературних матеріалів.

Починаючи з другої половини 30-х років XX століття зростає інтерес до педагогічної спадщини М.О. Корфа. Свідченням цього є низка дисертаційних досліджень (Д.Р. Марканов «Педагогические взгляды и деятельность Н.А. Корфа», В.І. Курсова «Урок в педагогических системах крупнейших русских педагогов (Ушинского, Корфа, Бунакова), Л.П. Михайлова «Педагогическая деятельность и педагогические взгляды Н.А. Корфа»).

Аналіз педагогічної діяльності М.О. Корфа був представлений окремими публікаціями, зокрема статтями П.А. Лебедева, П.І. Мазура, які проаналізували умови формування особистості педагога, його вклад в розвиток народної освіти, внесок у рішення питання про взаємовідношення загальної та професійної освіти.

В дослідженні П.І. Мазура виокремлено питання організації відкриття чоловічих та жіночих Маріупольських навчальних закладів Ф.А. Хартахаєм та вперше висвітлено роль Ф.А. Хартаха у педагогічній діяльності в Маріупольському повіті.

Таким чином, незважаючи на політичну заангажованість більшості робіт радянського часу, у дослідженнях науковців поданий детальний аналіз урядової освітянської політики, системи роботи початкових шкіл, розвиток передової педагогічної думки, матеріальний стан закладів. Праці радянських науковців спрямовували на вивчення педагогічної спадщини М.О. Корфа. Учені досліджували, вивчали та аналізували процеси організації земських шкіл, форми підготовки вчителів та інші проблеми пов'язані з педагогічною діяльністю М.О. Корфа. Однак, поза межами залишились суспільно-політичні

погляди, громадська та публіцистична діяльність педагога. На жаль, діяльність педагога Ф.А. Хартахая висвітлена радянськими істориками не достатньо.

Проголошення незалежності України (1991 рік) стимулювало наукову діяльність у багатьох напрямках історико-педагогічної науки, у тому числі й у вивченні історії освітянської справи. Про це, зокрема, свідчать сучасні дисертаційні дослідження. Період незалежності України – це період, коли історики, педагоги, краєзнавці звертають увагу на замовчувані сторінки історії країни, зокрема на процеси у регіональному вимірі.

Історія становлення та розвиток управління освітою стали предметом дослідження значного кола науковців. У межах історіографічної бази наукові видання розділено на такі підгрупи:

- монографії (Л.Д. Якубова, Н.О. Терентьєва, А.В. Гедьо, С.О. Калоєров, О.В. Сараєва, С.Й. Татаринів, С.А. Федотов та ін.);
- дисертаційні роботи (Н.І. Бацак, О.В. Аніщенко, Т.В. Сухенко, О.О. Драч, І.Ф. Шумілова, Т.О. Шаравара, С.С. Арабаджи, М.К. Подгайко, С.В. Новікова та ін.);
- книжкові видання (Л.Б. Лихачов, Є.П. Степанович, Т.Є. Новицька, Н. М. Ковнір, А.Д. Проценко, І.І. Лиман, В.М. Константінова, Л. Д. Яруцький, А. М. Гуз, В. М. Шевченко та ін.).

Аналіз зазначених вище наукових праць дає підстави зробити висновок, що особливої уваги українські дослідники приділяють вивченню дореволюційної народної освіти в окремих регіонах України. Свідченням цього є праці Н.І. Бацак, О.В. Сараєвої, І.Ф. Шумілової, в яких досліджено питання розвитку початкової освіти в окремих регіонах України (Приазов'я, Катеринославське і т.д.) у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Автори проаналізували історичні умови становлення і розвитку початкової освіти в регіоні, охарактеризували діяльність громадських, земських установ, духовенства, Міністерства народної освіти у ліквідації неписьменності народу.

Дослідження періоду незалежної України свідчать про посилення інтересу до різних аспектів розвитку народної освіти в Маріупольському повіті і окремо в грецьких селах. Вивченням цієї тематики займалися Л.Б. Ліхачов, А.В. Гедьо, Н.І. Бацак, С.С. Арабаджи. Роль земств у становленні початкової освіти в середовищі грецького населення аналізували С.Й. Татаринів, О.В. Сараєва та ін. У цілому ж в історіографії питання розвитку шкільної освіти у Маріупольському повіті відображені фрагментарно та жодного разу не були виділені в окрему тему наукового дослідження.

Монографія дослідниці українсько-грецьких зв'язків Н.О. Терентьєвої має інформативний характер щодо розвитку освіти Маріуполя. У роботі досліджено та висвітлено історію розвитку освіти та культури національностей, які проживали на території Маріупольського повіту.

Важливим дослідженням у вивченні історії освіти міста є колективна праця співробітників Маріупольського краєзнавчого музею «Маріуполь и его окрестности: взгляд из ХХІ века», що містить матеріал з організації культурного і релігійного життя населення Маріупольського повіту.

Проблемі становлення жіночої приватної освіти присвячено дослідження

Т.В. Сухенко «Середня жіноча освіта в Україні (XIX – початок XX ст.)». Дослідниця детально проаналізувала мережу приватних жіночих закладів у різних регіонах України, окреслила притаманні їм особливості щодо утримання, реалізації навчально-виховного процесу, наявні проблеми та способи їх вирішення.

Суттєві теоретичні положення щодо розвитку професійної освіти містяться у наукових роботах О.В. Аніщенко, Є.П. Степанович. Слід зупинитися на роботі О.В. Аніщенко «Розвиток професійної освіти жінок в Україні (у другій половині XIX – на початку XX ст.)», присвяченій вивченню професійної освіти жінок в Україні. Науковець дає загальну характеристику закладів, які вирішували це завдання у другій половині XIX – на початку XX ст., наголошуючи, що більшість закладів професійного спрямування мали громадський та приватний характер. Наукова розвідка Є.П. Степановича містить фактичний матеріал з досліджуваної проблеми, який опрацьовано в архівах України, що дає змогу більш детально і науково підійти для написання кваліфікаційної роботи [8].

Особливої уваги заслуговують праці, що розкривають питання діяльності педагогів, зокрема дисертація А.М. Гуза «Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914 рр.)». Досліджуючи педагогічну роботу шкіл Маріупольського, Олександрівського та Бердянського повітів, автор звертає увагу, що високого рівня було досягнуто завдяки М.О. Корфу.

У дисертаційному дослідженні О.О. Драч «Розвиток початкової освіти в Україні (1861–1917)», авторка виділяє М. О. Корфа як відомого земського діяча, згадує його наукові та методичні праці. Аналізуючи публікації дисертантка наголошує на їх практичній спрямованості, намагання педагога допомогти вчителям та учням народних шкіл, сприяти навчального процесу.

У дисертації «Розвиток земських шкіл Приазов'я другої половини XIX – початку XX століття» І.Ф. Шумілова аналізувала діяльність М.О. Корфа як організатора земських шкіл, зростання їх кількості в Маріупольському, Олександрівському та Бердянському повітах у 1866 – 1883 рр. пов'язує з активною просвітницькою діяльністю педагога.

В.М. Константинова та І.І. Лиман у наукових розвідках «Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» серед запропонованих джерел подають і ті, що стосуються діяльності М.О. Корфа. Зокрема, про перевірки педагогом шкіл Бердянського повіту, проведення ним з'їзду вчителів.

Важливу увагу дослідників періоду незалежності привертає постать Ф.А. Хартахая. У різні часи біографія та багатогранна діяльність Ф.А. Хартахая нерідко ставали предметом дослідження таких науковців, як С.О. Калоєров, А.Д. Проценко. Разом з тим вже вивчені біографічні дані Ф.А. Хартахая містять багато неточностей і розбіжностей. Окремі автори присвячених йому праць припускаються помилок у даті народження педагога, подіях життя, коли він навчався і працював, інколи невірними є й дані про братів та дітей Ф.А. Хартахая. Усе це значно ускладнює об'єктивне висвітлення життєвого й творчого шляху педагога-просвітителя, а тому вимагає звернення до першоджерел.

Висновки. У наукових працях, що складають історіографічну базу дослідження проблеми становлення і розвитку освіти у Маріупольському повіті, висвітлено широке коло проблем, пов'язаних із становленням і розвитком освіти у Російській імперії в цілому, і в Маріупольському повіті зокрема. У працях досліджено фактори, що впливали на розвиток гімназійної освіти, соціально-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні та педагогічні умови становлення і розвитку початкової, середньої освіти, висвітлено діяльність Міністерства народної освіти, освітні реформи та їх вплив на розвиток освіти; розкрито роль окремих осіб, які брали активну участь у цьому процесі; описано питання навчально-методичної роботи у тогочасних загальноосвітніх закладах.

Перспективи подальших розвідок дослідження вважаємо в дослідженні становлення та розвитку освіти в Маріупольського повіті розкрити здобуті нові наукові результати.

Література

1. Андреев Е.Н. Школьное дело в России. Наши общие и специальные школы. Санкт-Петербург: Тип. С. Добродеева, 1882. 232 с.
2. Алешинцев И.А. История гимназического образования в России XVIII–XIX века. Санкт-Петербург: Изд-во О.Богдановой, 1912. 346 с.
3. Бунге Н.А. К вопросу о народном образовании в России. Киев: [б. и.], 1901. 49 с.
4. Зинченко Н.Е. Женское образование в России: исторический очерк. Санкт-Петербург: [б. и.], 1902. 46 с.
5. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
6. Константинов Н.А. Очерки по истории начального образования в России. Москва: Учпедгиз, 1953. 272 с.
7. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения, 1802–1902 гг. Санкт-Петербург: М-во нар. просвещения. 1902. 785 с.
8. Степанович Е. П. Высшая специальная школа на Украине конец XIX – начало XX века. Київ: Наукова думка, 1991. 100 с.
9. Ушинский К. Д. Необходимость ремесленных школ в столицах. Собрание сочинений. Москва: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР. Т. 3: Педагогические статьи: 1862–1870 гг. С. 589–597.
10. Фальборк Г.А. Всеобщее образование в России. Москва: Тип. И. Сытина, 1908. 212 с.
11. Чарнолусский В.И. Итоги общественной мысли в области образования. Санкт-Петербург: Типография И. Н. Скороходова, 1906. 79 с.
12. Шмид Г.К. История средних учебных заведений. Санкт-Петербург. 1878. 683 с.

УДК 373.3/.5.014.6

Задорожна-Княгницька Л.В.,
Рева О.В.

ПЕДАГОГІЧНЕ НАСТАВНИЦТВО ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

***Анотація.** У статті розкрито сутність поняття «наставництво». Розкрито сутність наставництва як однієї з форм передання педагогічного досвіду, під час якої педагог-початківець практично засвоює професійні прийоми під безпосереднім керівництвом педагога-майстра. Викладено*